

Απόσπασμα
"ΒΡΑΔΥΝΗΣ"
Χρονολογία
28 ΦΕΒ. 1932

ΑΙ ΕΠΙΦΥΛΙΔΕΣ ΤΗΣ "ΒΡΑΔΥΝΗΣ",
Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ *

Τὸ πρόβλημα, γύρω ἀπὸ τὸ ὁποῖον διεξήχθη ἡ μονομαχία Βλάχου—Ροΐδου, εἶνε ἓνα πρόβλημα πού ἀεκάουσαι ἀπομνην καὶ σημεῖον πού χωρίζει φιλοσόφους καὶ κριτικούς. Διακτρεῖται συνεισὶς ὅλην τὴν ἐπικριτότητα τῶν ἑσων ταῶν προδότητων, πού δὲν εὐρίσκων τὴν λύσιν των, ἀλλὰ τῶρα τὸ κἀμνει ἀκόμη ἐπικριτότερον ἢ ἀπὸ μὲνδς ἔρευνα τοῦ περιοδικοῦ «Εὐραστία», σχετικῶς μὲ τὴν χαλάρωσιν τῆς φιλολογικῆς μας, καὶ αἱ ἰδέαι αἱ ὁποῖαι ἀνακινήθησαν ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐρέυνης αὐτῆς. Ἀλλὰ ἂς συνεχίσωμεν, πρῶτον, τὴν περιγραφήν τῆς μονομαχίας τῶν δύο παλαιῶν ἱποπτοῶν.

Ὁ Ἀγγελος Βλάχος, εἰς τὴν ἐπικρίσιν τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ροΐδου ἔγραψε μεταξὺ τῶν ἄλλων, ὅτι κανένας ποτὲ κριτικὸς δὲν ἐφρονάσθη διὰ οἱ ποιητὰς φυτρώων ὅπως αἱ ἀμάνται εἰς τοὺς καταντώνων μετὰ τὰς βροχὰς τοῦ φθινοπώρου. Βέλος θανάσιμον, ἀπὸ φαρμακερῶν ἀρχιλοχικῶν φαρμάκων. Ἀλλὰ ἔπεισαν ἐπ' αὐτῶν εἰς παλαιῶν ὁδῶν. Ὁ Ροΐδης τὸ δέχεται ἀνταρῶς καὶ τὸ... στρέφει ἐναντίον τοῦ ἀντιπάλου του. Δὲν φυτρώων ὅπως αἱ ἀμάνται; «Εἰ, λοιπὸν!» Ἐστὶ... ἀντιβῶς φυτρώων. Καὶ διὰ τὴν στρεφὴν ὁ Ροΐδης τὴν γνώμην του ἐπικαλεῖται τὸ κύρος τοῦ Ταῖν, τοῦ «πρώτου διδάξαντος» τὴν θεωρίαν τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος: «Ὅπως ἐξελθόμενον τὴν ἐξήγησιν τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἀραδιστοῦ, τῆς δρώμενης ἢ τῆς ἀλῆς, ἐστὶ πρῶτον ἔρευνον καὶ

τὴν ἠθικὴν διὰ νὰ κατανοήσωμεν τὴν γέννησιν οἰασθήποτε ποιήσεως ἢ τέχνης». Καὶ ὁ Ροΐδης προσθεῖται: «Ἀν τοὺς ἀμάντας ἀντικαταστήσωμεν μὲ τὸν ἀραδιστόν, εἰς τὴν ἀνωτέρω περικρίσιν περιέχεται αὐτολεξεί ἡ παρομοίωσις τὴν ὁποῖαν ὁ ἐπικριτὴς μας παρέθεσεν ὡς παράδειγμα ἀρεσῆς οὐτοπίας». Καὶ μαζὶ μὲ τὸν Ταῖν, τὸν μέγα ποντήριον τῆς σχολῆς, τῆς ὁποίας τὰ καινοφανῆ τότε δόγματα ὁ Ροΐδης προσθεῖται μὲ τὸν φανταστικὸν τοῦ νεορωμαιοῦ, ἐπικαλεῖται συμμάχους του εἰς τὴν ἀμύναν τῶν ἐπαλξέων του στρατιῶν ὁλόκληρον συγγραφέων — φιλοσόφων, φιλολόγων, αἰσθητικῶν. Ἐνῶ συγχρόνως κατακρίνει μὲ δριμυτικὴν δριμύτητα τὸν ἀντίπαλόν του, διότι ἀπορῶν: νὰ ἀναλάβῃ τὴν εὐθύνην τῆς γνώμης του καὶ καταφεύγει διαρκῶς εἰς τὴν παράθεσιν περικρίτων καὶ ἀποσπασμάτων!! Ἀλλὰ μαζὶ μὲ τοὺς ἑσῶν συγγραφεῖς, ὁ Ροΐδης ἐπικαλεῖται τὴν μαρτυρίαν τῆς ἱστορίας καὶ ἐπιμένει κυρίως, σύμφωνα μὲ τὰς τεχνολογικὰς θεωρίας τῆς κλιστορικής, λεγομένης σχολῆς, εἰς τὸν συγκριτικὸν παρὰλληλισμὸν τῶν μεγάλων ποιητῶν μὲ τὴν ἐποχὴν των: «Μέχρι σήμερον δὲν ὑπάρχει παράδειγμα ποιητοῦ πού νὰ διεκλύχθῃ τὸν χρόνον καὶ τὸν τόπον, δηλαδὴ τὴν πατρίδα του καὶ τὴν ἐποχὴν του. Εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ποιητικώτατη πραγματικὸς τῆς περιέρεσιν τὸν ποιητὴν μὲ ἀμφοτέρων φωτὸς, χωρὶς τὴν ἐλαχίστην σκιά. Ἡ ἀρχαία πολιτεία, πού κατεδίκαζε μόνον τὸν δοῦλον εἰς ἐργασίαν, ἐπέτρεπεν εἰς τὸν πολίτην

νὰ ἀναπτύσσῃ ἀπερίσπαστος, μὲ τὴν παλαίστραν καὶ τὴν οἰκίαν πρὸς τὰς Μούσας, τὴν ἁρμονίαν τοῦ σώματος καὶ τὴν ὁμορφίαν τῆς ψυχῆς. Ὁ Πίνδαρος δὲν ἦτο κατὰ τίποτε ἀνώτερος τῶν ἀγωνιστῶν τοὺς ὁποῖους ὕμνουσε, ὁ δὲ ἔρωσ τοῦ καλοῦ ἦτο ἐμφυτος εἰς ὅλους τὰς τάξεις τῆς κοινωνίας. Ὁ ποιητὴς συνταυτίζετο μὲ τὸν πολίτην καὶ ὁ πολίτης μὲ τὸν ποιητὴν. Εἰς καθὲ ἀγῶν τῶν Ἀθηνῶν αἱ λυρικοὶ τῆς τέχνης χοροὶ ἀντήχουν αὐτομάτως, ὅπως μία φόρμιγγ πού ἔχει μὴ νάχη τῆς εἰς τὴν πνοὴν τοῦ ἀνέμου. Ἡ μεταξὺ τῶν τότε καὶ τῶν ἐπειτα ποιητῶν διαφορά δὲν ἡμπορεῖ νὰ ἀποδοθῇ μονάχα εἰς τὴν ὑπεροχὴν μερικῶν ἀτόμων — ἀπὸ ἡ ὅπως μοιράζει τὰ σπέρματα τῆς μεγαλοφυΐας πάντες καὶ παντοῦ καὶ μὲ κάποιον ἰσοτιμία — ἀλλ' εἰς ὁλόκληρον τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, πού ἀπετέλει ἐξάφρσιν εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ ἠτύχησε νὰ ζῇ εἰς μίαν μαγικὴν πραγματικὴς ἀμφοτερίας...

Προχωρῶν ὁ Ροΐδης εἰς τὸν συγκριτικὸν αὐτὸν παρὰλληλισμὸν μεταξὺ τῶν μεγάλων ποιητῶν καὶ τῆς ἐποχῆς των, ἀναφέρεται εἰς τὸν Σοφοκλῆ, τὸν Ἀντώνη, τὸν Σαίξπηρ, τὸν Μίλτων. Ὁ ἐπικριτὴς του, ὁ ὁποῖος συχνὰ κατηγορεῖ τὸν Ροΐδην ὅτι περιπίπτει εἰς ἀντιθέσεις, τοῦ προβάλλει τὴν ἀπρίαν: Θεωρεῖτε τὴν ἐποχὴν τοῦ Δάντη ποιητικὴν, ἀκριβῶς διότι εἶνε φρικτὸς καὶ ἀκασιτία. Ἀλλὰ καὶ τὸ Σοφοκλῆ τὴν ἐποχὴν τὴν χαρακτηρίζετε ὅπως ποιητικὴν, διὰ τὸν ἀντίθετον ὅμως λόγον. Πῶς λοιπὸν; Ἡ εὐθεῖα καὶ ἡ πίστις ἐμπνέουν τοὺς ποιητὰς — ἀλλὰ καὶ ἡ θύελλα ἐπὶ σῆς. Τὴν ἰδίαν ἀπρίαν ἀναπαλαμθεῖν καὶ ὁ Ἰω. Παπαδιαμάντης, εἰς τὸ μικρὸν φυλλάδιον πού ἐξέδωσε «Ἐπὶ

τῆς φιλολογικῆς ἐρίδος Ροΐδου — Βλάχου», Ἀλλ' ὁ Ροΐδης δὲν πᾶνται τὸσον εὐκόλα εἰς τὰς πονηρὰς τῶν ἐπικριτῶν του παγίδας: «Ἡ ἐποχὴ — ἀπαντᾷ — κατὰ τὴν ὁποῖαν ἐξῆσαν ὁ Δάντης ἦτο πράγματι βδελυρὰ, ἀλλὰ προσφορωτάτη ὅμως εἰς τὴν ποίησιν. Καμμία δὲν ὑπάρχει ἀντίθεσις. Τὸ ΠΑΝΘΕΟΝ καὶ τὸ ΠΑΝΔΑΙ ΜΟΝΙΟΝ εἶνε ἐξίσου ποιητικὰ καὶ εἶνε ἰσομήκη τοῦ Ἀρχαγγέλου καὶ τοῦ ἀντάρτου δαίμονος τὰ πτερὰ. Τὸ μεγαλύτερον κακοῦργημα ἡμπορεῖ νὰ εἶνε ἀπὸ καλλιτεχνικὴν ἐποψὴν ποιητικώτερον ἀπὸ τὴν ἀρετὴν. Ἡ τέχνη εἶνε Πρωτεύς. Πέρνει ὅλα τὰ σχήματα καὶ εἶνε ἱκανὴ νὰ περισκοπῇ ποιητικῶς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν, τὸ κάλλος καὶ τὴν δυσμορφίαν, τὰ εὐγενέστατα καὶ τὰ αἰσχιστά αἰσθημάτων τῆς καρδιάς. Ὅσο μεγαλύτεροι εἶνε αἱ ἀντιθέσεις τόσο σφοδρότερος γίνεται ὁ σάλος τῆς φαντασίας...» Τὴν ἀρχὴν αὐτὴν ἐφαρμόζει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ Δάντη. «Δὲν γνωρίζω — λέγει — καμμίαν ἐποχὴν πού νὰ δίνῃ εἰς τὸν ποιητὴν μεγαλειότητα ἀντίθετον ἀπὸ τὴν ἐπικριτοῦσαν μεταξὺ τοῦ ὑπερημῶντος θρησκευτικοῦ αἰσθητικῶς καὶ τῆς διαγωγῆς τῶν Ἰταλῶν. Ὅλοι ἐπίστευον εἰς ἓνα ὑπερτατον δικαστήν, τιμωρὸν τῶν ἀνομιμάτων. Συγχρόνως ὅμως ἦτο τὸση ἡ ἐξάψις τῶν παθῶν καὶ τῶν ἀκαταμάχητῆ ἰδέων τῆς ἐξουσίας, τῆς ἐκδικήσεως, τοῦ χριστοῦ καὶ τῆς γυναικὸς, ὥστε συντέριβε τὸν βαρὺν χαλινὸν τῆς πίστεως. Ἡ σφοδρότης τοῦ πάθους, ἐξουθετηρῶνους τὴν ἐλευθερίαν θέλησιν, ἔπαιξε ρόλον παρόμοιον μὲ τὸν ρόλον τῆς Εὐαγγελισμένης εἰς τὴν ἀρχαίαν τραγωδίαν. Τῆς Φραγκίσκας ἡ ὁρμὴ ἐνὸς προσέφερε τὰ χεῖλη τῆς εἰς τὸν ἐραστὴν ἦτο ἀχρομὴ καὶ ἐκείνος

ἐτραμεν ὅλος. Καὶ οἱ δύο εἶχαν παροῦσαν ἐμπρὸς εἰς τὰ μάτια των τὴν φοβεράν ὀπτασίαν ἐνὸς τιμωροῦ πυρὸς, ἀτελείωτου καὶ ἀναπόδρευκτου. Ἀλλὰ ἓνα φίλημα ἐφαίνεται εἰς αὐτοὺς ἀντῆξον τῶν ἐσάνων τῆς αἰωνιότητος. Καὶ δι' αὐτὸ ἴσως τὸ φίλημα αὐτὸ ἤχησε ἀπὸ καθὲ ἄλλο ποιητικώτερον εἰς τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων...» Καὶ συμπληρῶν τὴν εἰκὼνα («...Εἰς τὴν Τυρηνίαν ὁ πυρετὸς αὐτὸς εἶχε κορυφωθῇ. Καὶ ἡ πυρετούσα φαντασία παρίστανε τὸ ἀντικείμενον τοῦ ἐπικριτοῦ πᾶθους περιβεβλημένον μὲ τόσο ἀκαταμάχητα θέληματα, ὥστε χάριν αὐτοῦ ἐθυσίαζαν ἀδίστακτος καὶ παροῦσαν καὶ μέλλουσιν ζωὴν. Ἀρχοντες καὶ λαὸς, ἱεράρχαι καὶ ὀπλαρχηγοί, διηρημένοι εἰς δύο ἀντίθετα στρατόπεδα εἰς μαῦρους καὶ εἰς λευκοὺς, διέπραττον ἐναντίον ἀλλήλων τὰ αἰσχιστά. Ὅταν ὅμως ἐπῆρχετο ἡ μόνωσις τῆς νύκτος, κακὰ τότε ὄνειρα ἐτάραζαν τὸν ὕπνον των: ποταμοὶ πυρὸς, παγετοὶ περικυβέτας θρακόντων, γιγῶνες πυρακτωμένοι αἰθέρου, λουτρὰ ζεματιστοῦ ἐλαίου καὶ φρικαλέοι δαίμονες, οἱ ὁποῖοι ἐπέστησαν ὡς μάλιστα φρεῖς φαρμακεροῦς. Τὰ ὄνειρα αὐτὰ συνήθισαν ὁ Δάντης καὶ συνήρσεν ἀπὸ αὐτὰ τὴν Κόλασιν του. Καὶ ἡ εἰκὼν ἦτο τὸσον ἀκριβὴς καὶ συμφώνη μὲ τὰς φοβερὰς νυκτερινὰς ὀπτασίας, πού ἐπικριτοῦσαν εἰς καθὲ προσέκλειον, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὴν Φλωρεντίαν, ὥστε ὁ πολλὸς ὄχλος τῆς Ἱταλίας ἐπίστευσε ὅτι ὁ ποιητὴς εἶχε κατέλθει πραγματικῶς εἰς τὰ Τάρταρα καὶ ὅτι ἀπὸ τὰς ἐλθόντων τῆς καλῆς εἰσερχομένης καὶ τῆς ἐκδικήσεως εἶχαν κοκκινιστῇ αἱ τριχὲς τοῦ σώματος, πού ἦτο φυσικὰ ἐρυθρόει...» Ὁμοίως ὁ Σαίξπηρ, εἶχε προκύψει ἀπὸ τὸν κύκλον τοῦ μέσου αἰῶνος, ἀπὸ τὸ γένος τῶν πολέμων,

ἀπὸ τὴν σύγκρουσιν τῶν φυλῶν καὶ τῶν ἱποπτικῶν παραδόσεων. Ἦτο λοιπὸν καὶ τοῦ Μίλτωνος ἡ ἐποχὴ ποιητικὴ; Καὶ ἂν δὲν ἦτο — ὅπως ἰσχυρίζοντο οἱ ἐπικριτὰί τοῦ Ροΐδης ὅτι δὲν ἦτο — εἰ γίνετο ἡ περίφημος «περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα»;... «Ἄν ἡ τότε ποικιλία νικητικὴ κοινωνία — ἀπαντᾷ ὁ Ροΐδης — πού εἶχε μόνον ἰδανικὸν τὸ καθήκον, ὑποτεθῇ ὡς ἐκ τοῦτου πεζῇ, ἡ πεζότης αὐτὴ ἀντανανῶνται καὶ εἰς τὸ ἄσφατον τὸ σημασιόφθονο τῆς Μίλτωνος, πού δὲν ἔκαμε τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ συγχυεῖται καὶ νὰ χύσῃ εἰς τὸ καλοῦπι τοῦ ἔπους, τοὺς πόθους, τὰς ἐναντιώσεις καὶ τὰς ἰδέας τῆς ἀπειρήτου στρατιᾶς πού τὸν ἠκολούθει. Βέβαια ἡ ἐποχὴ τοῦ Μίλτωνος δὲν ἦτο ἀπολύτως ποιητικὴ. Ἀλλὰ δι' αὐτὸ ἀκριβῶς ὁ «Εὐραστία» ἀποκαλεῖ τὸ ἔπος τοῦ ὁψίμων ἐξάνθημα καὶ τὸ κατὰτάσσει εἰς βαθμίδα πολὺ κατωτέρω ἀπὸ τὸν Ὁμηρον καὶ τὸν Δάντην πού ἦσαν ἐκπρόσωποι μιάς πολλῆς ποιητικώτερας ἐποχῆς... Μὲ τὴν γνώμην τοῦ Ροΐδου, δηλαδὴ μὲ τὰς τεχνολογικὰς θεωρίας τοῦ Ταῖν, συνετάθησαν ὅλοι σχεδὸν οἱ σημερινοὶ διακριτικοὶ τῆς φιλολογίας μας. Κατὰ μείστην πλειοψηφίαν τὴν ἀπέδωσαν ἄλλοι εἰς τὰς γενικὰς συνθήκας τῆς μεταπολεμικῆς ἐποχῆς — τὴν ἐπικριτικὴν τοῦ ὁλιστικοῦ πνεύματος, τὴν ἡλιθίαν ἀποκραυγαλῶμενον ἰδανικὴν, τὴν βιοπρατικὴν στενοχωρίαν κ.τ.λ. — ἄλλοι, ὅπως ὁ κ. Μελάς, εἰς τοπικὰς συντελεστέας καὶ παράγοντας, εἰς τὸν κ. μ. π. ο. σ. φ. υ. ι. σ. μ. ο. », τὴν πᾶσιν τὸν πνευματικὸν ἐπιπέδον ἀπὸ τὴν συροῦν ἀναλλε-

γήτων καὶ ἀμορφῶν μαζῶν, τὴν ἐλαττωμένην μιάς θερμῆς ἀτμοσφαιρας ζωνοῦ ἐνδιαφέροντος γύρω ἀπὸ τὴν ποίησιν καὶ τὴν τέχνην. Ὅστε εἶχαν ἀδικον ὁ Βλάχος καὶ εἶχε δίκαιον ὁ Ροΐδης; Καὶ τῶρα καὶ ὅπως καὶ τότε, ἡ ἀλήθεια δὲν εὐρίσκεται εἰς τὰ δόγματα. Ὁ Ὀλιβιέ, ἔλεγε κάποτε, ὅτι ἡ ἀλήθεια εἶνε ἓνα ἀκρωτηριασμένον ἄγαλμα, τοῦ ὁποῖου τὰ μέλη ὑπάρχουν κατεσπαρμένα εἰς μίαν ἀγνώστην γῆσον. Οἱ τολμηροὶ ἐξερευνεῖται εὐρίσκουν ἄλλως ἓνα θραῦσμα καὶ ἄλλως ἄλλο, καὶ νομίζουν καθένας ὅτι εὕρηκεν τὸ ἀγαλμα ὁλόκληρον — ἀλλὰ δὲν εἶνε παρὰ ἓνα ἡκρωτηριασμένον μέρος... Ἐστὶ καὶ κάθε θεωρία, πού θέλει νὰ ἐξηγήσῃ τὰ πάντα κατὰ τρόπον ἀποκλειστικόν, δὲν εἶνε ἡ ἀλήθεια, ἀλλὰ ἓνα ποσσὸν ἀλήθειας. Καὶ τὸ ποσσὸν αὐτὸ εὐρίσκεται τόσον εἰς τὰς ἀντιλήψεις τοῦ Βλάχου, ὅσον καὶ εἰς τὰς θεωρίας τοῦ Ροΐδου. Ὁ ποιητὴς καὶ γεννᾶται καὶ γίνεταί. Ὁ Πλάτων εἶπε διὰ τοὺς ποιητὰς: οὐχ οὐτοὶ εἰσὶν οἱ τὰ ποιήματα λέγοντες, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἐστὶν ὁ λέγων καὶ διὰ τὸν ποιητὴν πῶς ἐγγεταί πρὸς ἡμᾶς. Ἀλλὰ ἡ θεία αὐτῆς ἀμάντης, ἡ χάρις αὐτῆς — ἡ ἐσώθεν ἡ ἀνωθεν — τῆς ποιητικῆς μεγαλοφυΐας, ἡ ἐλλειψὶς αὐτῆς, πού τῆς φωτίζει καὶ τῆς ἐπικριτῆς νὰ συλλάβῃ τὴν ἐποχὴν τῆς, τοὺς κραδασμούς καὶ τὰ ρεύματα τῆς στιγμῆς, sub specie aeternitatis δὲν εἶνε παρὰ ὁ στόρος, καὶ ὁ στόρος αὐτὸς δὲν ἀρκεῖ. Διὰ νὰ γίνῃ δένδρον, ἄνθος, καρπός, χρειάζεται γόνιμος ἀτμοσφαῖρα καὶ ἀερόχρημον ἔδαφος. Δὲν φυτρώων φονίως εἰς τοὺς γάγγους, οὔτε ἔλτα εἰς τὴν ἔρημον...

* Βλέπε «Επιφυλλίδα τῆς παρασμένης Τρίτης 29 Φεβρουαρίου.
ΤΑΚΗΣ ΜΠΑΡΛΑΣ